

Світлана Григорівна Крижевська

Робота над художнім твором у навчальному процесі

УДК 378:73/76:7.04-043.83(045)

DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2024-3.5>

Світлана Григорівна Крижевська
старший викладач кафедри
образотворчого мистецтва
ДЗ «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»
ORCID: 0000-0001-5747-2293

Дослідження присвячене розробці шляхів удосконалення професійної підготовки студентів художньо-графічного факультету під час роботи над художнім твором у навчальному процесі. На основі здійсненого теоретичного аналізу наукових джерел визначено, що успішне розкриття такої теми полягає в поєднанні теоретичного аналізу та практичного досвіду викладання образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах, спрямованого на підготовку майбутніх художників-педагогів. У статті розглядаються нові підходи до формування професійної компетентності майбутніх художників-педагогів. Наукова публікація пропонує також нові педагогічні підходи до формування професійної компетентності майбутніх художників-педагогів, що сприяє ефективному інтегрованому розвитку творчих та професійних навичок. З'ясовано, що безпосереднє обговорення зі студентами результатів виконаної роботи для з'ясування її успішності є дуже плідним. Це сприяє усвідомленню здобувачами важливості і необхідності послідовного виконання роботи, важливості обов'язкового попереднього аналізу об'єкта зображення, його форми, пропорції, визначення характерних рис, властивостей, гармонійного поєднання всіх елементів, структурної побудови тощо. Такий підхід створює сприятливі умови підготовки здобувачів до самостійної творчої діяльності, що власне і є кінцевою метою навчання. Теоретична значущість дослідження полягає в уточненні поняття «образне мислення» стосовно створення художньої образності в процесі навчання у студентів художньо-графічних факультетів. Практична значущість дослідження полягає в тому, що отримані в ньому результати можуть бути використані в практиці викладання, для вдосконалення навчальних планів та програм, під час підготовки методичних посібників для студентів художньо-графічних факультетів. Адже майбутній учитель образотворчого мистецтва покликаний формувати інтерес до художньої спадщини та розвивати творчі здібності учнів. А це можливо лише за наявності в нього професійних знань та активної художньої творчості. Також однією з найважливіших проблем підготовки студентів художньо-графічних факультетів є вивчення, розуміння та усвідомлення цінностей художньої культури.

Ключові слова: образотворче мистецтво, композиція, формотворення, об'єкт зображення, задум, графічна майстерність, структура, натюрморт, художня педагогіка, виховання свідомості, тональне рішення.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших завдань, які стоять перед системою вищої освіти, є формування у студентів таких якостей, які б відповідали вимогам часу. Сучасна реальність характеризується прискоренням усіх процесів і потребує високого рівня інтелектуальної та творчої активності людини, мислення якої має дозволити їй узагальнювати свій досвід та синтезувати універсальні знання. У зв'язку з цим проблема розвитку вміння мислити образами продовжує бути актуальною в усіх галузях, зокрема й у художній педагогіці.

Формування духовної культури, розвиток творчих можливостей, пам'яті, художнього смаку є основними цілями художньої освіти. У цьому процесі величезну роль відіграє рівень духовної та художньої культури самого педагога, від якого залежить те, наскільки його підопічні зможуть орієнтуватися у світі, що продовжує набувати нових рис. Це і багатогранність образів, які часто мають філософське значення, і велика символічність, звернення до індивідуального світу художника-творця. Перед художником-педагогом стоїть завдання розкрити перед студентами все різноманіття образотворчого мистецтва.

Тому однією з ключових позицій художньо-педагогічної освіти завжди була і продовжує зали-

шатися не лише необхідність оволодіння практичними навичками і теоретичними знаннями, обов'язковими для ведення професійної діяльності, а й уміння мислити.

Мислення художника-педагога зумовлене його професійною діяльністю, естетично-моральною позицією, має низку специфічних особливостей, що проявляються у способах прояву та самому характері перебігу розумових процесів. Однією зі специфічних рис такого мислення є спрямованість на практичне виконання та пошук виразного рішення будь-якого образу, який виникає у свідомості в результаті впливу різних факторів дійсності (як об'єктивних, так і суб'єктивних). Це дозволяє говорити про існування художньо-образного типу мислення, який формується у людей, що працюють у сфері мистецтва. Він відрізняється умовами протікання розумових процесів і є одним зі способів взаємодії чуттєвого та раціонального компонентів.

Аналіз актуальних досліджень. У статті були використані праці вітчизняних учених, серед яких виділяються: С. Головатий, І. Кириченко, Є. Коваленко, С. Коновець, В. Котляр, С. Кучер, Г. Падалка, І. Пастир, М. Пічкур, Г. Сухорукова та інші.

Мета статті – наукове обґрунтування та розробка шляхів удосконалення професійної підго-

товки студентів художньо-графічного факультету під час роботи над художнім твором у навчальному процесі.

Методологія дослідження. У дослідженні застосовано теоретичний аналіз науково-методичної літератури щодо вибраної проблематики; вивчення та аналіз літературних джерел з різних галузей знань: педагогіки, психології, мистецтвознавства, теорії та історії образотворчого мистецтва; вивчення сучасних методів викладання образотворчого мистецтва з позиції теми дослідження на художньо-графічних факультетах; педагогічне спостереження за процесом навчальної діяльності студентів на практичних аудиторних заняттях та за їхньою самостійною творчою діяльністю, узагальнення фактів власної педагогічної та творчої діяльності; вивчення студентських навчально-творчих робіт.

Результати та їх обговорення. Необхідність постійного вдосконалення освітнього процесу у системі підготовки викладачів образотворчого мистецтва на художньо-графічному факультеті вимагає інноваційного підходу до форм викладацької діяльності. Важливим складником цього процесу є поняття художньо-педагогічної майстерності викладача образотворчого мистецтва, що є якісною характеристикою його професійної компетентності й запорукою її ефективної реалізації в навчальному процесі. Структура художньо-педагогічної майстерності викладача образотворчого мистецтва становить специфічний комплекс засобів, необхідних у сфері художньої педагогіки.

Весь освітній процес спрямований на формування у здобувачів художньо-педагогічної освіти естетичних ідеалів та здійснення цілісного впливу на мотиваційний, когнітивний складники особистості здобувача. Методична компетентність викладача формує спроможність забезпечувати ефективний освітній процес. Викладацька діяльність має бути ефективною в результаті досягнення головної мети – підготовки висококваліфікованих випускників художніх вишів. Викладач має враховувати неповторність унікальних психічних можливостей, особистих якостей та індивідуального життєвого досвіду здобувачів.

Викладацька майстерність при цьому виконує роль системного фактора навчального процесу, визначає загальний спосіб взаємодії сучасних елементів, що входять до її структури. Саме прагнення до вдосконалення, інновацій у сфері викладацької діяльності виступає детермінантою змін у цій сфері. Для відчутного творчого саморозвитку особистості педагога, як стверджує С. Коновець, необхідно формувати такі якості, як: самостійність, упевненість у своїх силах, прагнення бути самим собою, цілеспрямованість, наполегливість, сила волі, енергійність, організованість, працездатність, зібраність, відповідальність, оптимізм, прагнення

творити, ентузіазм, захопленість певною справою, творчий підхід до роботи, спроможність створювати нове та розкутість у творчій самореалізації (Коновець, 2009, с. 258).

Завдання викладача полягає у створенні здобувачами нового продукту діяльності, тобто виконання завдання. При тому забезпечення розв'язання цього завдання буде здійснюватися шляхом різних процесів формоутворення, які забезпечують найточніше відтворення змісту й послідовності тих дій, які спрямовані на досягнення запланованого результату. Зараз набуває швидкого поширення вид репродуктивної діяльності, де від здобувача вимагається якомога краще копіювати, повторювати вже визнані твори мистецтва. Зокрема, це простежується в малюнку. Така діяльність забезпечується певною послідовністю дій для отримання оцінюваного результату.

Під час створення нового від здобувача вимагається, по-перше, чітке уявлення того, що він хоче відтворити у продукті своєї діяльності, того, що виникло з власної ідеї. Наступним етапом є усвідомлення засобів, за допомогою яких можна відтворити цю ідею. Окрім цього, треба виконати послідовність дій з вибраними засобами, які призведуть до кінцевого результату. Можна узагальнити, що створення нового – особлива система організації дій, упорядкована за змістом і послідовністю використання вибраних засобів, спрямованих на досягнення результату, який визначається оригінальністю і новизною. Показником засвоєння здобувачем усього комплексу знань в образотворчому мистецтві є його спрямованість, вмотивована на творчість, відображена в результатах діяльності власного світобачення, логіки мислення й уміння відібрати засоби розв'язання поставленого творчого завдання.

Образотворча діяльність може здійснюватися й на інтуїтивному рівні. Роль інтуїції, підсвідомості в мистецтві є дуже цікавими для дослідження. Професор Г. Падалка взагалі вважає, що «центральним компонентом творчого процесу слід вважати інтуїцію» (Падалка, 2008, с. 26). На базі засвоєного здобувач може створити власну систему дій та їх послідовності, спрямовану на реалізацію власного, оригінального задуму художнього твору в образотворчій діяльності.

У межах контексту академічної школи навчання образотворчого мистецтва можна визначити таку послідовність дій. На першому етапі – компонування задуманого твору в форматі. Вмикається механізм аналітичного мислення, спостережливості. Здобувач має ретельно обдумати й вивчити об'єкт зображення, визначити його характерні риси, конструкцію, розмір, характер форми, пропорції, співвідношення. Таке попереднє спостереження буде підготовкою до детального аналізу об'єкта зображення на основі цілісного сприйняття.

На другому етапі відбувається більш детальне дослідження форми за принципом (від загального до деталей). Після уточнення пропорційних співвідношень, окремих частин і їх підпорядкування цілому відбувається підбір зображувальних засобів, що зумовлений характером зображення об'єкта, емоційного переживання й усвідомлення особистого ставлення до нього, добір виразних засобів, технік використання графічних матеріалів, якщо йдеться про рисунок.

Третій завершальний етап полягає в ретельному аналізі об'єму та його виявленню засобами зображувальної техніки, дослідженню матеріальності фактури об'єкта його загальної тональної характеристики. Усе це потрібно для того, щоб досягти виразності в роботі. Одним з критеріїв розвитку творчих здібностей здобувачів є художня виразність в академічних роботах. Питання виразності безпосередньо пов'язане з художньо-образною стороною і проявляється в композиції, конструктивному мисленні, знанні перспективи, володінням засобами передачі форм світлотінню, вибірковістю у виборі матеріалів, володінням культурою графічних засобів. На завершальному етапі робота уточняється методом від деталей до загального, відбувається технічне доопрацювання малюнку, доведення його до рівня відповідності задуму. Ми розглядаємо малюнок як базу образотворчої діяльності. Всі засвоєні академічні знання сприймаються здобувачами як портативні засоби діяльності, що спрямовані на реалізацію творчих задумів. Цікавим є питання розшифровки змісту поняття «образотворча діяльність». Яким чином і в яких межах можна змінювати традиційні засоби образотворчої діяльності й до чого це може призвести.

Одним з важливих завдань навчання є розвиток спостережливості, зорової пам'яті, створення образу – уявлення. Ці евристичні прийоми образотворчої діяльності необхідні особливо вже на початку робити над академічними завданнями.

Безпосередньо перед початком роботи треба застосовувати в ескізі, начерку образу уявлення майбутнього твору як загального враження, необхідного для виявлення конструктивних особливостей побудови форми, розміщення у форматі, співвідношення частин та загального тонального стану. В подальшій роботі ці питання треба буде вирішувати у разі зображення постановки з натури – передачі подібності, характеру руху, пропорцій, пластики й виразності.

Дуже важливим є залучення здобувачів до процесу постановок навчальних завдань з докладним обговоренням. Для прикладу у разі постановки натюрморту можна виставити кілька предметів та запропонувати студентам самим поставити з них натюрморт, визначити змістовний зв'язок між предметами. Такий підхід покликаний активізувати

увагу здобувачів, спрямувати її на властивості, характерні ознаки предметів зумовлені навчальним завданням. Озвучення питань, пов'язаних з постановкою, активізує увагу, виявляє здатність аналізувати та усвідомлювати характерні властивості об'єктів зображення, розвиває асоціативне мислення. Крім того, вербалізація навчального процесу розвиває культуру мовлення, необхідну викладачеві, логічне мислення.

В арсеналі викладацької діяльності є прийом абстрагування, який використовується у виконанні тривалої постановки. Спочатку це необхідно для усвідомлення змісту своєї діяльності, а потім для визначення етапів роботи, для досягнення кінцевого результату. При цьому концентрується увага на істотних ознаках об'єкта: формі, конструкції, пластичній взаємодії елементів, розвивається образне мислення, що особливо необхідно на етапі komponування, створення ескізу. До абстрагування належить уміння «вписати» постановку в повну геометричну фігуру – трикутник, коло, овал тощо. Це так званий принцип «подібності», що дозволяє гостріше сприймати характер об'єкта зображення і розвивати фантазію, зорову пам'ять. Промовляння вголос (рефлексія) змушує концентрувати увагу на головних рисах натури, тих, які необхідно підкреслити або перетворити для відповідності задуму – ідеї. Прийом варіювання необхідний у пошуках кращого композиційного рішення, вибору варіантів технічних прийомів, пошуку стилю або манери виконання. У монографії «Професійна підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва» підкреслюється важливість великої кількості композиційних варіантів. «У процесі пошуку найбільш вдалого композиційного вирішення майбутнього твору студенти виконують велику кількість ескізів, продумуючи створення різних варіантів зображення, стилістичного рішення композиції, аналізують зображально-виразні можливості різних систем зображення, загальну колористичну гаму картин, побудованих на використанні активних колірних відношень чи у стриманій колірній гамі, у гармонійних чи дисонансних поєднаннях» (Пічкур, 2017, с. 204).

Вдалих вибір ракурсу надає більшої виразності й емоційності зображенню. «Вибір точки зору відносно натури вже є не що інше, як "маленький творчий акт"», – пише С. Головатий у науковій роботі «Елементи творчості в академічному рисунку» (Головатий, 2006, с. 117). У разі формотворення та об'ємного моделювання варіативний пошук засобів зображення дозволяє найповніше виявити й передати зображальними засобами матеріальність, фактуру предметів, тонкощі тональних співвідношень для передачі простору, форми та об'єму.

Прийом конкретизації дозволяє пропрацювати, уточнити всі особливості постановки, створює узгодження і гармонійне єднання всіх її елементів.

У процесі компонування використовується прийом екстраполяції, що має на увазі виведення принципу композиційного ладу, усвідомлення закономірності формоутворення, використання закономірностей перспективи, тональних відносин.

Для виховання свідомого ставлення до навчання необхідно визначити мету образотворчої діяльності, сформулювати її як певне пізнавальне завдання, вміти планувати процес роботи над ним та й взагалі у сфері образотворчого мистецтва. Головні питання, що являє собою мета кожного етапу діяльності, які дії до неї входять, який зміст цих дій, який має бути результат. Дуже плідним є обговорення зі студентами результатів виконаної роботи для з'ясування її успішності, оцінка їхніх дій у ході виконання завдання.

Викладач пропонує студентам самостійно оцінювати процес роботи та її результати, при цьому звертається увага на логіку вирішення поставленого завдання і залежність результату від вибраних дій. Це сприяє усвідомленню здобувачами важливості й необхідності послідовного виконання роботи, важливості обов'язкового попереднього аналізу об'єкта зображення, його форми, пропорції, визначення характерних рис, властивостей, гармонійного поєднання всіх елементів, структурної побудови тощо. Такий підхід створює сприятливі умови підготовки здобувачів до самостійної творчої діяльності, що власне і є кінцевою метою навчання.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Навчання художника-педагога передбачає насамперед формування професійного мислення. Здатність сприймати дійсність як образи і втілювати їх у художній формі, студенти опановують у процесі засвоєння ними закономірностей образотворчого мистецтва. Розвиток художньо-образного мислення залежить від формування особливих навичок сприйняття, відмінного від буденного. Художньо-образне мислення розвивається у процесі навчання і проявляється у розумінні студентами зображення як цілісної структури, організація якої зумовлена низкою закономірностей. Тому необхідно забезпечити початкову теоретичну установку студентів на організацію цілісної структури зображення з погляду її образотворчої виразності.

Форма організації навчального процесу має сприяти синтезу знань, отриманих студентами на заняттях з таких дисциплін, як малюнок, живопис, композиція, історія мистецтв та інші. Система практичних завдань має бути побудована відповідно до дидактичних вимог навчання та сприяти становленню цілісного бачення природи, розвитку емоційно-образного сприйняття. Основне завдання педагога при цьому полягає в ознайомленні студентів з різноманітними способами, прийомами та методами створення виразного художнього

образу. Слід враховувати, що основи професійної майстерності, вміння мислити відповідно до специфіки образотворчої діяльності закладаються ще на початкових курсах. Крім цього, у процесі навчання має відбуватися постійне звернення до творчого досвіду майстрів образотворчого мистецтва. Це стимулює пошук студентами нових варіантів вирішення навчального завдання та дозволяє їм відчувати цілісність творчого процесу.

ЛІТЕРАТУРА

Головатий, С. С. (2006) Елементи творчості в академічному рисунку. *Педагогіка вищої та середньої школи: Мистецько-педагогічна освіта (теорія, методи, технології)*, 16(1), 112–121.

Кириченко, І. В. (2015) Методична система формування творчих умінь майбутніх педагогів-художників із основ образотворчої грамоти. *Освітній простір України*, 5, 54–62.

Коваленко, Є. І., Бєлкіна, Н. І. (2006) Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія : навчальний посібник. Київ : Центр навч. літератури.

Коновець, С. В. (2009) Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва : монографія. Рівне : Волинські обереги.

Котляр, В. П. (2006) Основи образотворчого мистецтва. Київ : Кондор.

Кучер, С. Л. (2017) Спеціальний малюнок та основи композиції : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг : КДПУ.

Падалка, Г. М. (2008) Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України.

Пастир, І. В. (2013) Основи композиції образотворчого мистецтва : навчально-методичний посібник для студ. гуманітарних худ.-графічних ф-тів. Одеса.

Пічкур, М. О. (2015) Удосконалення змісту та методики викладання композиції в системі професійної підготовки вчителя образотворчого мистецтва. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : збірник наукових праць, 12(2), 72–79.

Пічкур, М. О. (ред.). (2017) Професійна підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва: теоретичний аспект : колективна монографія. Харків : ТОВ «Пром-Арт».

Сухорукова, Г. В., Дронова, О. О. (2010) Образотворче мистецтво з методикою викладання в ВНЗ : підручник. Київ : Вид. Дім «Слово».

Тарасенко, О. Г. (2018) Особливості вивчення станкового живопису з майбутніми вчителями образотворчого мистецтва. *Проблеми підготовки сучасного вчителя* : збірник наукових праць, 18, 87–93.

REFERENCES

Holovaty, S. S. (2006) Elementy tvorchosti v akademichnomu rysunku [Elements of creativity in academic drawing]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly: Mystetsko-pedahohichna osvita (teoriia, metody, tekhnologii)*, 16(1), 112–121.

Kyrychenko, I. V. (2015) Metodychna systema formuvannia tvorchykh umin maibutnykh pedahohiv-khudozhnykiv iz osnov obrazotvorchoi hramoty [Methodical system of formation of creative skills of

future teachers-artists from the basics of visual literacy]. *Osvitnii prostir Ukrainy*, 5, 54–62.

Kovalenko, Ye. I., Bielkina, N. I. (2006) *Istoriia zarubizhnoi pedahohiky. Khrestomatiia: navchalnyi posibnyk [History of foreign pedagogy. Textbook: study guide]*. Kyiv: Tsentri navch. literatury.

Konovets, S. V. (2009) *Tvorchyi rozvytok uchytelia obrazotvorchoho mystetstva: monohrafiia [Creative development of art teachers: monograph]*. Rivne: Volynski oberehy.

Kotliar, V. P. (2006) *Osnovy obrazotvorchoho mystetstva [Basics of fine art]*. Kyiv: Kondor.

Kucher, S. L. (2017) *Spetsialnyi maliunok ta osnovy kompozytsii: navch.-metod. posibnyk [Special drawing and basics of composition: teaching method. manual]*. Kryvyi Rih: KDPU.

Padalka, H. M. (2008) *Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin) [Art pedagogy (Theory and teaching methods of art disciplines)]*. Kyiv: Osvita Ukrainy.

Pastyr, I. V. (2013) *Osnovy kompozytsii obrazotvorchoho mystetstva: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia stud. humanitarnykh khud.-hrafichnykh fakultetiv [Fundamentals of fine art composition:*

a teaching and methodical guide for students of humanitarian art and graphic arts]. Odesa.

Pichkur, M. O. (2015) Udoskonalennia zmistu ta metodyky vykladannia kompozytsii v systemi profesiinnoi pidhotovky vchytelia obrazotvorchoho mystetstva [Improving the content and methods of teaching composition in the system of professional training of fine arts teachers]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zb. nauk. prats*, 12(2), 72–79.

Pichkur, M. O. (Red.). (2017) *Profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia obrazotvorchoho mystetstva: teoretychnyi aspekt: kolektyvna monohrafiia [Professional training of future teachers of fine arts: theoretical aspect: collective monograph]*. Kharkiv: TOV «Prom-Art».

Sukhorukova, H. V., Dronova, O. O. (2010) *Obrazotvorche mystetstvo z metodykoiu vykladannia v VNZ: pidruchnyk [Fine arts with teaching methods in universities: textbook]*. Kyiv: Vyd. Dim «Slovo».

Tarasenko, O. H. (2018) Osoblyvosti vyvchennia stankovoho zhyvopysu z maibutnimy vchyteliamy obrazotvorchoho mystetstva [Peculiarities of ovchennia easel painting with future teachers of fine arts]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia: zb. nauk. prats*, 18, 87–93.

Working on a piece of art in the educational process

Svitlana Hryhorivna Kryzhevskia

Senior Teacher at the Department of Fine Arts

The State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky"

ORCID: 0000-0001-5747-2293

The research is dedicated to the development of ways to improve the professional training of students in the Faculty of Art and Graphics during their work on artistic pieces in the educational process. Based on the theoretical analysis of scientific sources, it has been determined that the successful addressing of this topic consists in a combination of theoretical analysis with practical experience of teaching fine arts in higher educational institutions, aimed at training future art educators. The article examines new approaches to the formation of professional competence in future art educators. The scientific publication also proposes new pedagogical approaches to the formation of professional competence of future art educators, which contributes to the effective integrated development of creative and professional skills. It has been found that direct discussion with students about the results of the completed work to ascertain its success is very fruitful. This promotes students' awareness of the acquirers of the importance and necessity of sequential work execution, the importance of mandatory preliminary analysis of the image object, its shape, proportions, identification of characteristic features, properties, harmonious combination of all elements, structural composition, etc. Such an approach creates favourable conditions for preparing students for independent creative activity, which is actually the ultimate goal of education. The theoretical significance of the research lies in clarifying the concept of "imaginative thinking" in relation to the creation of artistic imagery during the learning process for students in Art and Graphic faculties. The practical significance of the research lies in the fact that the results obtained in it can be used in teaching practice, to improve curricula and programs, in preparing methodological guides for students of Art and Graphic faculties. After all, the future teacher of fine arts is called upon to foster interest in artistic heritage and develop students' creative abilities. And this is only possible if he or she possesses professional knowledge and engages in active artistic creation. Also, one of the most important issues of training students of Art and Graphic faculties is the study, understanding, and appreciation of the values of artistic culture.

Keywords: fine arts, composition, shaping, image object, concept, graphic mastery, structure, still life, art pedagogy, artistic sensibility development, tonal solution.